

VARGA IMRE

AZ ISKOLADRÁMA EGYIK MŰFAJÁRÓL, A GERGELY-NAPI
JÁTÉKOKRÓL

Gergely Verseik

- KENGYELFUTÓ
1. Jó napot ez házban egyenként mindennek,
Férjfi 's Asszony minden lévő személyeknek.
 2. Én egy kisded tsoport házaló seregnek
Vagyok a' Vezére, ha meg engednének.
 3. De is bé hoznám, de nem arra végre,
Hogy az ő itt létték lenne terhetekre.
 4. Hanem hogy ha lenne néktek is fiatok,
A' kit mit közinkbe, tettzven, bé adnátok.
 5. Imé, jó barátim, az ajtót meg nyitom,
Hogy szívesen látnak, tudtotokra adom.
 6. Jertek hát és hamar áljatok sorjába,
Soká nem tölthetjük az időt hijjába!
- MÁRS
7. Szívesen követünk kedves vezérünket,
Mert veled meg győzzük sok ellenségünket.
 8. Hogy ha pedig velek magunk nem birhatunk,
Egy néhány regrutát majdan verbuválunk.
 9. Tudom, hogy mindennek a' vére meg posdúl,
Örömébe könnje a' szeméből tsordúl.
- MÓRIO
10. Bújába bíz igen, de nem örömébe,
Mert magam is esem majd tőled kétségbe.
- MÁRS
11. Midőn minket látnak együtt masírozni,
Ellenségre menni, győzni vagy meg halni.
- MÓRIO
12. Vagy inkább igazat mondván, úgy szaladni,
Mint a' meg rezzent nyúl hogy szokott haladni.
- MÁRS
13. Annál fogva itt is, a' kik találkoznak,
Tudom, hozzánk álni örömet kívánnak.

MÚZSA

14. Hadd el, jó csevegő, státiód' ditsérni,
Látod, ím, e' rút is hogy ki tud nevetni!
15. Cifra nyomorúság egész életetek,
Minden lépten nyomon kékül a' testetek.

MÁRS

16. Nints, nem is lesz itten, ki téged szeretne,
Véled, kedve telve, társaságba lépne.
17. Deus teremtette rút téntás körműje,
Millyen az. Abécé 24 betűje,
20. Én aztat nem tudom, mert lám, nem tanúltam,
Noha életembe elégszer meg bántam,
21. De azért ki kérem, hogy hivatalomat
Ne gyalázd, ez által lejendő társimat.
22. Markomba fel tsapni ne idegenítsed,
Sótt, magad is erre véred melegítsed!
23. Úgyé, Juhász pajtás, kend is azt akarja,
Hogy fegyvert forgasson erős, izmos karja?
24. Áljon be hát hozzánk, végyen mundúrt rája,
Hólnap markát tsapja már rendes lénungja.

JUHÁSZ

25. Aljon bé akárki, de én tsak nem állok,
Jobb addig Juhaim mellett furujálok.
26. Sohasem szerettem élttembe halgatni
A gyever tsörgésit. Hát még azt hordani
27. Hogy szeretném? Ollyan vadat nem tsinálok,
A mig a' fejemmel egy nyoszolyán hállok.
28. Katona nem lészek, fel tettem magamba
Három négy esztendős kisgyermek koromba.

JUHÁSZ
PAJTÁSA

29. Emberem vagy, pajtás! Erre Katonára
Magam is haragszom, hogy itt verbuvála.
30. Majd is meg ugratom ezzel a' baltával,
Ha nem takarodik innen verbunkjával.

MÁRS
MÓRIO

31. Szeretném látni, hogy ki merne meg ütni.
Kisz akár melyikünk a' szemed ki sütni.

- MÁRS 32. A' szemem? De olyat tsak nem komendálok
Senkinek. Külömben innét odébb állok.
- ÖREG 33. Haljunk szót, Uraim, ne csetepatézzunk,
Mert így szándékunkba majd nem bóldogúlunk!
34. Egy szálíg igazat mond abba a' Deák,
Hogy sokat szenyvednek a' szegény Katonák.
35. Engem halgassatok, énnékem hidjeteK,
Erről bizonyságot magam tészek nékteK.
36. Én Deák, Katona, mind a' kettő vóltam,
Oskolám el hagytaM, mert meg bolondúltam.
37. Katonává lettem, ott bezzeg érzettem,
Mikor mínt a' marha végig verettettem.
38. Melly nagyot hibáztam, hogy a' tanulással
Nem gondoltam a' szép jó formáltatással.
39. Most már öreg vagyok. De ha bé vennének,
Tanulóvá lennék, többé el se jönnék.
- MÚZSA 40. Nem szóltam hát öreg, úgyé semmi rosszat,
A' mikor gyaláztam a' verbunkosokat?
41. Magam tisztségéről hát már nem is szólok,
Mert ennek nagy hasznát hiszik az okosok.
42. Olvasni tanulni, pennát fogni kézbe
Múlhatatlan szükség a' mai időbe.
43. Külömben gyávának tartják és póltronnak,
A kik jót tanulni épen nem akarnak.
44. Terhes ugyan, terhes a' sok tanulás is,
De annál terhesebb még a kapállás is.
45. Hogy tehát, kis Ötsém, eztet el kerüljed,
Kezemet kezedbe, kérlek, hogy bé vegyed.
- MÚZSÁK. ELSŐ 46. Vagyon érkezésünk Pallás táborából
Nékünk, a' Muzsáknak téli Quártéjából.
47. A' végre jöttünk ki, hogy újj regrutáknak
Szerzésével tóldjuk számát a' Múzsáknak.

48. Bártsak fáradságunk ne esne hijjába,
Ezer nyóltz száz hús zba ha itt vólt a' Bába.

49. Már a' kis fitzkónak jó lehet a' lába,
Fel is lépegethet hozzánk Oskolába.

MÁSODIK

50. Nohát, kis Ötsétském, vedd a' Tarisznyádat,
Ugorj ki a sutból, rántsd fel a' Czizmádat!

51. Ha nintsen más ruhád, tsak ingben, gatyába
Ugy is bé vészünk a' Múzsák táborába.

52. Kár a' szép gyermeknek az időt hijjába
Tölteni, hadd jőjön hozzánk oskolába!

53. Vétek olly ostobán, mint a fa fel nőni,
Szüléd ha oka, nem kár lesz meg lőni.

HARMADIK

54. Javasoljuk azért minden jó Szüléknek,
Bóldogulásokat kedves Gyermekeknek

55. Addig munkálódják, mig idejek vagyon,
Hogy meg ne sirassák azt idővel nagyon.

56. Aki közinkbe jó, mi gondját viseljük,
Meg tanítjuk, velünk edjűtt fel neveljük.

57. Tudományt mi nállunk magának szerezhet,
Mellyen jövendőben szive örvendezhet.

NEGYEDIK

58. Én miólta vagyok a' mi seregünkben,
Igen vígan vóltunk egész életünkben.

59. Mulattuk magunkat Tanuló helyünkben,
Minden mi örömünk bé tölt a' könyvünkben.

60. Igazság é, Pajtás, mi akképen élünk,
Vig órákat, vidám napokat szemlélünk.

61. Jó Tanítónk vagyon, meg tanít letzkénkre,
Csak ez a' mi lüsztünk, nints dolgunk egyébre.

ÖTÖDIK

62. Úgy van bíz a' pajtás, egynehány hólnapja,
Hogy Tanuló lettem és egynehány napja,

63. De illyen örömem, a' miólta élek,
Nem vólt, a' Biróval, óh, dehogy tserélek.

- HATODIK 64. Én tsak mostanába jöttem Oskolába,
Már tudom, a' Vnek fel fele a' lába.
65. Ugyé, sokra mentem ilyen kis időre?
De majd többre megyek mához esztendőre.
- HETEDIK 66. Én is tsak most jöttem múzsák Táborába,
Még is meg ismerem a' nagy Át magába.
67. Jöjjön előmbe bár akármelly formába,
Meg mutatom, ha kell, hol áll a' glédába.
- NYOLCADIK 68. Én már valamivel tsak többetskét tudok,
Mindennek köszönök, az úton nem futok.
69. Ezt a politziát nem Apám házába
Tanúltam, hanem a' muzsák Táborába.
- KILENCEDIK 70. Immár én nállatok külömb ember vagyok,
Ma hólnap nállamnál két annyit el hagyok.
71. Már az olvasásba szépen kapogatok,
De ha meg akadok, szépen el halgatok.
- TIZEDIK 72. Csapj fel hát, kis Ötsém, örömmel bé veszünk,
És ditső Czelodba segítségül lészünk.
- ERSZÉNYES 73. Meg áljatok, pajtás, még én hátra vagyok,
Pedig panaszaim fontosok és nagyok!
74. Én mint tudós régen az erszényt hordozom,
A' Compániával azért fáradozom.
75. De amint láttyátok biz a' lapos guta
Meg ütötte szegényt, azért olyan suta.
76. Nosza, édes Uram, könyörüljön rajta,
Ne légyen olly csikasz már a' kutya fajta!
77. Az a' nyavalyája, kevis van bélibe,
Igy nem merem vinni az uram elibe.
78. Azt itélné róllam, el dugtam Zsebembe,
Amüt kellett vólna rakni erszényembe.
79. Hogy ment légyek ezen otsmány gyalázattól,
Egy kevés költséget instálok az Úrtól.

TYÚKMONY
SZEDŐ
COMISSÁRIUS

80. Köszönöm, köszönöm alázatossággal,
Az Úr fizesse meg ezernyi áldással!
81. Én vagyok a' Tyukmony szedő Comissárus,
Pántzél varmegyében a' Silentiárus.
82. Ha tojik a tyúka, édes szép Asszonykám,
Adjon egynehányat, imhol a' kosárkám!
83. Sok a' Múzsák száma, sok kell rátottának,
Ha keveset viszek, jól meg hajigálnak.
84. Vagy koppan a' szemem, mint a' rossz kutyának,
És hogy maradjon a' Tanító Atyának.

* * *

SZALONNÁS

85. Köszönöm; az Úrnak áldási folyanak
Rátok, tyúkjaitok többet is tollyanak!
86. Engemet a' háznál tám nem is esmérnek,
Pedig engem tettek szalonnás szekérnek.
87. A' kosaras magát elég jól forgatta,
De hogy a' tojáshoz mi kell, el mulatta.
88. Nagyon vágy ókeme a' jó rátottára,
De nem vólt ám gondja a' hozzávalóra.
89. Ezt a' nyársat nekem úgy adták kezembe,
Ha kevés lesz rajta, szúrják a' seggembe.
90. Kérem azért Édes Asszonyom kelmedet,
Ilyen tsúffá tenni ne hagyjon engemet.
91. Hanem egy darabot szúrjon a' nyársamra,
Biz, úgy nézek reá mint kedves Társamra.

* * *

DOBOS

92. Adjon a jó Isten máskor kövérebbet,
Vastagabb szalonnát és sokkal bővebbet!
93. Édes jó Asszonyom, nem jól vát a' torkom,
A' mint hallottátok, rosszszúl hangzik dobom.
94. Meg kellene kenni, tudjátok é, mivel,
Foghagymával lehet, egyébvel semmivel.

95. Ajándékozzon meg, kérem szeretettel,
Édes jó Aszszonykám, egynehány zikkkekkel!

* * *

96. Hogy nem vetette meg az Aszszony kérésem,
Az Isten áldja meg, köszönöm szívesen!

MÚZSA

97. Köszönjük, szívesen hogy meg halgattatok,
Az Isten áldjon meg azért, mit adtatok!

98. Esztendő ekkorra legyen szép fiatok,
Ha különben nem lesz, fából tsináljatok!

MÁS

99. Kedves jó barátim, már mi tovább megyünk,
Hogy másutt is ilyen tiszteletet tégyünk.

100. Hogyha viseletünk 's szájunk szállásiba
Eshetett valami botránkozás, hiba,

101. Vagyha valakinek unalmas bánatot
Okoztunk, azokról kérünk botsánatot.

102. Köszönjük mutatott jó szívűségteket,
A ti békességes hoszszú türestateket.

103. Maradjon ez házzal 's ennek lakosival
Őrzőül az Isten ő Szent Angyalival!

A fent közölt dramatikus gergelyjárás a Kolozsvár–Napocai Egyetemi Könyvtár Kézirattárában található 2494 sz. jelzettel. Mikrofilmen olvasható az MTA mikrofilmtárában a 180/IV. számú tekercsen.

Első ízben történik, hogy egy Gergely-napi játék irodalmi folyóiratban lát napvilágot. Az ilyen tárgyú közlések ugyanis mindez ideig néprajzi, oktatásügyi, nyelvészeti, egyházi folyóiratokban, kiadványokban, népdalokat, népszokásokat ismertető gyűjteményekben jelentek meg. Az irodalomtörténet megfedkezett róluk. Sajnálatos módon, mintha az újabb folyó iskolai színjátszás-kutatók is lemondtak volna a Gergely-napi iskolai színjátékokról. Nem szólnak róluk a XVIII. századi iskolai színjátszás adatait, emlékeit számba vevő forráskiadványok. Pedig a dramatikus formában megjelenő gergelyjárások kétség kívül szorosan kapcsolódnak az iskolákhoz. Létrehozóik, előadóik onnan kerülnek ki. Másrészt magukon hordják az iskolai színjátszás ismertető jegyeit. És bár vannak közöttük XVIII. században keletkezett darabok, ezek nem szerepelnek a *RMDE* XVIII. századi sorozatának eddig napvilágot látott kötetekben.

A Gergely-napi szokásokkal (mint ahogyan a velük kontaminálódott Balázs-napiakkal) leginkább etnográfusok, népdalkutatók, iskolatörténészek foglalkoztak. E jeles napokhoz fűződő énekeket, ritmusokat, köszöntőket a kutatók elsősorban a szájhagyományból gyűjtötték, ahogyan a rájuk vonatkozó ismereteket is régiek visszaemlékezéseiből szereztek.

A gergelyjárás iránt az érdeklődés Magyarországon a XIX. század harmincas éveiben kezdődött, amikor a Gergely-napi köszöntés szokása még virágzott.¹ A kérdés tudományos vizsgálata azonban, eltekintve Viski Károly első néprajzi összefoglalásától,² 1970-ben indult el, és folyik napjainkig.

Mészáros István és Földesi Béla vizsgálódásai világították meg a Gergely-napi szokások kialakulását és folyamatát Európában és Magyarországon.³ Ők mutatták rá, hogy Gergely napja (március 12.), milyen fontos szerepet játszott a középkor és a reformáció tanítási szerkezetében, iskolai életében az által, hogy ez idő tájt fejeződött be a tanév első fele, és kezdődött el a második félév szervezése. Ez a körülmény és a farsang idejének közelsége érteti meg velünk a középkor nagyszabású Gergely-napi ünnepségeit, az egyházi személyek öltözékében, katonai jelmezekben történő népes felvonulásokat, a délelőtti templomi ünnepséget követő délutáni és esti-éjszakai világi vigasságokat, melyek együtt éltek az új tanulók toborzásával, diákpüspök (király) választásával, színjátszással, deaktré-falkozásokkal, tánccal stb. A IV. Gergely pápától az iskoláztatás ügyét előmozdító Nagy Szent Gergely († 604) pápa tiszteletére 830-ban elrendelt egyházi ünnepelésből alakult ki a későbbi századok folyamán a sok világi cselekménnyel bővült *Festum Gregorianum* (Gregorifest), melynek velejárója volt nem egyszer az egyház parodizálása is.

Talán ezért is történt, hogy a reformáció nem szüntette meg a Gergely-napi ünnepeket, meghagyta az ifjúság vidámításának eszközeként, mellőzve természetesen a szent pápa tiszteletét. Nem tudjuk, mi rejtőzik pontosan azok mögött a magyarországi evangélikus iskolákra vonatkozó adatok mögött, melyek Gergely-napi ünnepségekről tudósítanak. De hogy 1615-ben Brassóban a rossz idő miatt az iskolások Gergely napját négy nappal később ünnepelték,⁴ arra következtethetünk, hogy nem iskolában ünnepeltek, hanem a szabadba történt kivonulással, játékkal, vidám időtöltéssel. Iskolatörténet-író említi, hogy a XVII. század első évtizedeiben Meggyesen szokásban voltak a Gál-napi, májusi, Gergely-napi ünnepségek.⁵ Egykorú naplőfeljegyzés tudósít, hogy Brassóban 1674–1676 közt évente tartottak Gergely-ünnepet.⁶ Jellegük ismeretlen. 1667-ben az eperjesi kollégium új szervezeti szabályzata arról rendelkezik, hogy az iskolai Gál- és Gergely-napi ünnepet a szokott módon tartsák meg.⁷ A körmöcbányai iskolarektor 1644. évi díjlevele szerint a tanító alapjövendelmének a kiegészítése volt a Gergely-napi rekordáció.⁸ Sárospatakon 1650–1654 között Comenius iskolaszervezési munkálatai közben említésre kerül a *Festum Gregorianum* is.⁹

¹ A Gergely-napi köszöntők, szokások, gergelyjárások bibliográfiáját l. FÖLDESI Béla, *Adalékok a magyarországi gergelyjárás történetéhez*. In *Előtanulmányok a Magyarság Néprajzához*. Folklor Tanulmányok. Szerk. HORRÁL Mihály. Bp., 1981. 153–166.

² *A magyarság néprajza*. III. Bp., 1938. *Dramai hagyományok*.

³ MÉSZÁROS István, *Népoktatásunk 1553–1777 között*. Pedagógiai Közlemények, 1972. 150–159. – Uő., *Iskolatörténeti adatok a gergelyjárás keletkezéséhez*. Eth. 1975. 587–603. – FÖLDESI Béla tanulmányát l. az 1. sz. jegyzetben. – Uő., *Egy középkori eredetű népszokás. A gergelyjárás fejlődéstörténeti vizsgálata*. Kandidátusi értekezés. 1982.

⁴ VARGA Imre, *A magyarországi protestáns iskolai színjátszás forrásai és irodalma*. Bp., 1988. E 114. sz.

⁵ GRASER Andreas, *Geschichtliche Nachrichten über das Mediäischer Gymnasium. Programm des Mediäischer Gymnasiums für das Schuljahr 1851/52*. Hermannstadt, 1852. 9.

⁶ MÉSZÁROS, 1975. 589. (L. a 2. sz. jegyzetben!)

⁷ VARGA, 1988. E 194. sz. (L. a 4. sz. jegyzetben!)

⁸ MÉSZÁROS, 1975. 594. (L. a 2. sz. jegyzetben!)

⁹ Uo. 588.

Szokásban volt tehát Gergely napjának valamilyen módon való megünneplése. Történhetett ez zajos külsőségekkel, vagy ahogyan az 1696-ban nyomtatásban is megjelent Gergely-napi ének¹⁰ mutatja, a tanulóktól házaknál mondott köszöntéssel, új tanulókat toborzásával és adománygyűjtéssel, vagy az iskolában színjáték bemutatásával.

Az 1696-ban Ács Mihálytól kiadott 13 stórfás Gergely-napi ének tartalmazza azokat a sajátosságokat, melyek ennek a napnak a megünneplését jellemzik. Az énekekre mint alapversre támaszkodó dramatizált gergelyjátékok is hasonló vonásokat mutatnak. Régi szokást emlegetve, Gergely napja lévén, emlékeztet az évnnyitásra (tanév kezdetre!), és iskolába hívja a gyerekeket. Ott szerezhettek tudást, tudományt, ami nélkül nem mehetnek „tiszre az országban”. „Nem jó tudatlanul felnőni parasztul!” Felszólítja a szülőket, küldjék iskolába gyermekeiket. De ha nem adhatnak diákok, adjanak papírosra való. (Mindössze ennyiből áll az adománykérés!) Megemlíti még, hogy jó a tanítójuk, s várja az új tanulókat, majd elköszön.

A XVIII. század végéig számos Gergely-napi versünk ismétli, variálja, toldozza Ács Mihály énekét. Gergely-napi köszöntésekről főleg protestáns iskolákból vannak értesüléseink, emlékeink. Az 1599-ben megjelent jezsuita *Ratio Studiorum* új tanév szerkezetet honosított meg Magyarországon, megszüntette a Gergely-nap jelentőségét a katolikus iskolai oktatásban, ezzel feleslegessé tette a Gergely-verseket. Ahol Gergely pápa volt az iskola védőszentje, ott ápolták tiszteletét, más szerzetesi iskolában azonban elmaradt a szentről való emlékezés.¹¹ Adománygyűjtésre nem szorultak a szerzetesrendek tanárai.

Annál inkább a protestáns iskolák tanítói, akik járandóságaiuknak egy részét hitsorsosaitól, tanítványaik szüleitől gyűjtötték össze természetbeni és pénzdórmány formájában. A tanulók számának gyarapítása is érdekükben állott. Ha több diájkuk volt, több tandíj illette őket. Ezért használták fel az év ünnepnapjait rekordálásra, ezért küldték tanulóikat a tőlük készített verselményekkel köszöntésekre, ezért játsszattak néha vizsgai színjátékokat is tanítványok csalogatására.¹² A dunántúli evangélikus egyházkerület 1598-as törvénykönyvének 54–57. kánonjai kimondják, hogy a tanítónak kell a tanulókat az iskolába édesgetnie.¹³

Új tanulók keresése, iskolába hívogatása és adománygyűjtés volt a célja a Gergely-napi ritmusoknak. Ennek eszköze volt hosszú évtizedeken át a versmondás, az ének, melyet egyfolytában, folyamatosan deklamált egy vagy több tanuló,

¹⁰ *Zengedező mennyei kar*. Lőcse, 1696. 69–70.

¹¹ FÖLDESI Bélának tanulmánya szerint (1981. 153. – L. az 1. sz. jegyzetben!) „A református kollégiumokban leírt és szájról-szájra terjedő köszöntőket elmondták református és katolikus településeken is, a különbség csak a »jó napot kívánok« és a »Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus!« köszöntésben volt.” – A katolikus iskolák más módon tartották számon a régi Gergely-napi hagyományokat. – BÁLINT Sándor (*Ünnepi kalendárium*. Bp., 1977. I. 250–251.) írja, hogy Nagykárolyban a nemesi konviktus növendékei lovasjátékokat produkáltak, királyt választottak (úgy mint Nyitrán is!). Idézi Haller Sándorné Károlyi Sándorhoz írt levelét 1730-ból, hogy 50 diák „szörnyű pompával recreatiozott”, Gergely napjának oktavája alatt „32 lovas, 50 gyalog volt, mind diák, Haller Sándor királyságával lóháton volt”. – A piarista Dugonics András így emlékezik a megyyesi iskolások XVIII. században megfigyelt Gergely-napi szokásáról: „Szent Gergely napján régentén a’ kisdedek katonásdit játszottak, és a’ várost körül járták vagy lovon vagy némelyek gyalog. Villogtatták kardgyokat, de senkit se vágtak. Ezt még meg tartották Erdélyben Megygyesen, és szemeimmel láttam, midőn ott 1767-dikben a’ hatodik oskolát tanítottam.” (*Magyar példabeszédek és jeles mondások*. Pest, 1820.) Ezeknek a lármás Gergely-napi szokásoknak nincs kapcsolatuk az iskolások gergelyjárásával.

¹² L. pl. *A protestáns iskoladrámák* (RMDE XVIII/1. Bp., 1989. S. a. r. VARGA Imre) 16–17. sz. darabjait!

¹³ FÖLDESI, 1981. 132. (L. az 1. sz. jegyzetben!)

vagy a kórus énekelt. Bár a Gergely-napi köszöntők az Ács-féle alapverstől kezdve a belőle keletkezett variációkon keresztül magukban hordták a dramatikus előadás lehetőségét, a személyekre bontott, cselekményes gergelyjáték sokára jelenik meg. A párbeszédes formában előadott gergelyjárás első emléke mai ismereteink szerint a Sárospatakon összeírt *Tolvay István-ék.*-ben található „Gergely napjára való versek”. Minden valószínűség szerint 1789-ből.¹⁴

A *Tolvay-ék.* Gergely-napi színjátéka azonban nem az Ács-féle köszöntők dramatizált változata. Az ismeretlen szerző eredeti munkája, jól megszerkesztett iskolajáték. Rövid prologus vezet be; a szereplőként nem jelzett Narrator tudósít, hogy iskolásokat kereső műzsák „seregenként járnak az utcában”, ide is bejönnek, „már vagynak a ház pitvarában”. Mercurius a sereg vezetője, áldást mond a ház urára (Herus néven szerepel, a szó latinul gazdát jelent), és annak tudakozására elmondja jövetelük célját: Apolló műzsáinak (a tanító tanítványai!) száma nagyon megfogyatkozott, s emiatt „szinte elérte a gyászos csásulás”, és csak új tanítvány szerzése jelenthetne neki gyógyulást. Gergely napja lévén, a műzsák iskolába járásra alkalmas fiúkat keresnek. A gazdának a fia ilyennek látszik. A gazda nem szándékozik még skólába adni a fiát, még gyenge, és nincs is mit tenni a tarisznyájába. A Puer is húzódozik a tanulástól, a paraszti munka, a kapa, kasza, napszámba járás tölti ki jövőjére vonatkozó elképzelését. A műzsák gyözködik: ha iskolába jár, nyárban nem kell izzadnia, a kapa, kasza nem töri fel tenyerét; lefestik előtte az iskolai élet örömeit, a szerdánként, szombatonként dobbal, zászlóval tett kivonulásokat, mulatásaikat. A Puer még aggályoskodik, nincs könyve. Megnyugtattják, és nótázva, zengő hárfával fogadják maguk közé új pajtásukat.

A gyorsan pergő, rövid párbeszédéből álló, jó szerkezeti felépítésű darabban nincs adománygyűjtés, a tanulók nem kéregetnek. Ha házról-házra járva adták volna elő a darabot, ez a fontos mozzanat nem hiányozhatnék.

A fenti gergelyjátékkal csaknem egykorú az 1791-ben az Abaúj-Torna megyei Tomorban Gergely napján eljátszott darab.¹⁵ Még kevesebb hasonlóságot mutat az alapverssel és egyéb Gergely-napi köszöntőkkel. Nem azzal a céllal adták elő, hogy új tanulókat toborozzanak, adományt gyűjtsenek. Időszerű mondanivalója van: rendbe kell hozni a romladozó iskolát.

A szereplők latin nevet viselnek. A beköszöntő Kengyelfutó: Cursor, a tanító: Pallás, az iskolát odahagyó katonák: Miles I. és Miles II., a juhász: Opilio, Tomor bírója: Judex. A dolgok eligazítására van jelen Regina.

A tanító-Pallás a *Tolvay-ék.* tanító-Apollójához hasonló szerepet játszik. Nincsenek diákjai, otthagyják az iskolát, mert ahogyan a juhásszá lett egykori tanuló mondja: „rongyos az oskola, // Kívül belül fénylik a fekete fala”. Bizonyára ez volt az oka a két katonává lett személy távozásának is. Egyelőre Regina hívó szavára egyáltalán nem akarnak tanulni, sőt a katonák még toboroznak is maguknak társakat. Hogy segítsen az iskola állapotán, Regina a bírót hivatja, és megparancsolja az oskola megjavítását. („Égérték már sokszor, hogy ezt az oskolát // Körül tapasztatták padját és oldalát, // Meg fedik tetejét, meg újittyák haját”). A bíró intézkedik, és a hatás nem marad el. A katonák, a juhász visszatérnek a tanuláshoz, „Mert hozzá fogtak a Schola tsináláshoz”. Pallás boldogan mond köszönetet Reginának, az Epilogus meg a közönségnek. Adománygyűjtésre nem kerül sor, a

¹⁴ Kiad. FÖLDESI Béla, *Gergely-napi dramatikus iskolai színjáték a Tolvay énekeskönyben.* In Tanítóképző Főiskolák Tudományos Közleményei. 1978. 183–209.

¹⁵ Kiad. DEÁK Elek, *Gergelyjárás.* MNyr 1877. 408–412.

gyerekek iskolába hívására sem, ha csak nem tekintjük annak az Epilogust megelőző Cantust: „Nosza, Petit, Palkót, Jankót tarisznyára, // Andrást, Martzit, Gyurkát vesz pajtás vállára, // Tyúk kergető Ferkót rakd szűröd ujjára, // Vidd az oskolába mesterünk számára.” Nem lehet eldönteni, hogy a Kengyelfutó (Cursor) bevezető négy sora és ez a nóta régibb Gergely napi köszöntőkből való átvétel-e vagy a következő évtizedek gergelyjárásainak áthagyományozott öröksége. (A sorokat megtaláljuk majd Kecskeméti Sámuel gergelyjárásaiban éppen úgy, mint a szájhagyományból a XIX. században lejegyzett gyűjteményekben.)

Mikor a darabot Deák Elek 1887-ben kiadta, szerzőjéről semmiféle sem mondott. Forrásáról meg mindössze ennyit: „Egy múlt századi kézirat után”. A latin szerepnevek is azt mutatják, hogy tanult iskolamester szerezhette, aki az iskolai előadást propagandaeszközként alkalmazta. Ismernie kellett a korabeli sárospataki játékokat. Ezek mintájára léptethette fel darabjában Moriót, a protestáns iskoladrámák gyakran szerepeltetett bolondos, mindenbe belekotyogó, mindenhez megjegyzéseket – legtöbbször helytállót! – fűző alakját. Háromszor kap szót, és mint általában lenni szokott, legorombítják a „disznóképűt”. Erre szabadszájúan felel, szavainak élet tompítja, hogy idegen nyelven. Személyével a nyelvi humor jelenik meg, az iskoladrámák kedvelt komikus elemét viszi be a szerző a játékba.

Joggal tételezhető fel, hogy a sárospataki református kollégium partikuláris iskolájának renoválási problémáját a tomori iskolamester a pataki iskoladrámák ismeretében tette szóvá, felhasználva erre Gergely napját, amely jeles napon hosszú évtizedek gyakorlata szerint alkalmi ritmusokban, énekekben foglalkoztak a tanulás, az iskolába járás ügyével.

Sárospatakon a Gergely napjától függetlenül is. Szkárosi István, aki 1785. február 3-án subscribált a kollégiumban, és 1787–1792 között az énekkar vezetője volt, a *Szkárosi-Járdánházi-melodiárium*ba két 1790–91-ben keletkezett darabot másolt le. Műfajilag mind a kettő a gergelyjátékok csoportjába tartozik, csak éppen nem találkozunk bennük Gergely-napra való utalással. Felépítésükben, cselekményükben hasonlítanak egymáshoz, egyikben sincs például adománygyűjtés. Mind az *Iskolajáték a tanulóéletpályára való törekedésről*,¹⁶ mind *A leendő műzsákot édesgető játék*¹⁷ című munka a Kengyelfutó (Praecursor) köszöntésével kezdődik. Az elsőben Pallásnak kengyelfutójaként értesít a műzsák érkezéséről. A másodikban is köszönti a háziakat („Éllyetek egyenként sok időkig az Úrba fejenként, // Légyen az Úr veletek, tartsa kezén fejetek”), és a műzsák követeiként jelenti, „Hogy mündjárt meg fognak jelenni nálatok”. A beköszöntő után mind a kettőben Morio-szerepet találunk, de a név itt Larvatus. Képtelenségeket, sületlenségeket, részben szabadszájú dolgokat mondanak. Az elsőben bejönnek a műzsák.

Mi vagyunk a' Pallás nevendég plántái,
A' Minerva Isten aszszonynak Nymfái...

A' mi leg-főbb tzélunk ez, hogy a' számunkat
Szaporítsuk, 's fogyni ne hagyuk magunkat...

¹⁶ Kiad. RMDE XVIII/1. 38. sz.

¹⁷ RMDE XVIII/1. 40. sz.

Mellyre nézve, ha van ebbe a' szobába
Olyan fiu vagy lány, a'ki már magába
Járkálni tud, adják fel az Oskolába.

Több múzsa beszél, állandóan zavarva a Larvatus tiszteletlen és merészen szabadszájú közbeszólásaitól. Clio a tanulás fontosságáról szól; arról, hogy a gyerekeket korán kell iskolába adni.

Ahoz képest mindjárt Scholába jártatni,
A' jó tanítókkal híven taníttatni,
Kegyességre 's a' jó erkölcsre szoktatni,
Mihelyt valami kis eszeket láthatni.

Szóba kerül, hogy sok esetben a szükség gátat vet az iskolába járásnak. Nem telik csizmára, sapkára, élelemre. A Pater mindennek tudatában, Istenben bizakodva, két fiát az iskolába küldi egy kis kenyérral a tarisznyában. „Tavasza van már, meztől láb-is el-mehettek”. Ha meg sár lesz, a szolgáló elviszi őket puttonyban.

Rövid Valedictio fejezi be a játékot:

Megengedjétek már, ha vétettünk,
Ellenetek ha mit tettünk.

Köszönnyük mi-is szivességteket,
Isten szeressen titeket!

A múzsákat édesgető darabban a Dux beszél jövetelük céljáról. Ugyanazt mondja lényegében, mint az elsőben a Kengyelfutó.

Kisdéd seregünket mi szaporítani
Egy két új Músával akarjuk toldani,
Kérünk azért, hogy ha nem fogunk ártani,
Ne tiltsátok közzénk fiatalok állani.

Jósi, Pista, Jankó, parolát tsapjatok
Szűz markomba, osztán Oskolát Járjatok...
Nincs szebb dolog semmi, mint az oskolába
Járni a gyermeknek még gyenge korába...

Mindez már a meglátogatott házban történik, ahová most tért haza az iskolából a Puer, és várják az apa megérkezését is a munkából. Vacsora közben egy vak Mendicus érkezik, akinek egy garast ad a Musa Prima. A bent lévők között van a Laudatrix, párszavas szerepében a fiút dicséri. A helyzet ellentmondásos. A Dux szavai szerint a múzsák számának szaporítása végett látogatták meg a házat. De a ház fia már iskolás. Nagyon rendes, szorgalmas, tisztességtudó, igyekvő tanuló. Nincs adománygyűjtésről szó, ellenkezőleg, az egyik Múzsza nyújt pénzületi segítséget a vacsorakor betért koldusnak. A Musa tertia a megfelelő pillanatban nyilatkozik meg, mikor a kora reggel iskolába induló Puert megdicséri:

Mind ilyen az, a' ki mi közinkbe be áll,
Ha a' szülék esze kárt benne nem tsinál.

Ne féllyetek tehát idadni magzattok,
Ha van, de ha nintsen, úgy meg botsássatok.

Igaz, ehhez sem kellett volna az időt estétől reggelig húzni, bár így inkább helyénvaló az ezután következő Conclusio:

Meg nyertük, mit akartunk,
És már attól sem tartunk,
Hogyha valamit vétettünk,
Mellyel ártalomra lettünk,
Meg engedtek.

A zavaros játékból is megállapítható, hogy Sárospatakon az 1790. év táján – feltételezhetően a kisebb osztályosok – olyan darabokat játszottak, melyek a tanulók számának gyarapítását propagálták. Ezekben a játékokban a beköszönés után bevonulás, a múzsák (= tanulók) iskolába hívogatása, tanulásra biztatása, majd az elvonulás és köszönetmondás következett. A témát fűszerezte a larvatusi (móriói) szabadszájúság, mely néha meglepő malackodás formájában jelentkezett. Valószínű emiatt történt, hogy Szatmári Paksi Sámuel borsodi esperes a kollégiumban látott színelőadásokon megbotránkozva, 1790-ben azt javasolta a püspöknek, „méltó volna ezt a kollégiumot eltörölni”.

Semmi jele annak, hogy a *Szkárosi–Járdánházi-melodiárium* két, tanulás mellett korteskedő játéka a Gergely-naphoz kapcsolódnék. Az alantasabb diákhumor szinte elsőkélyesíti a tanulótoborzás ügyét. Semmiképpen nem tekinthetők Gergely-napi ünneplésnek, annak ellenére, hogy tárgyuk a korban szokásos gergely-köszöntőkből való, bár elhagyták annak lényeges elemét, az adománygyűjtést. Érdekes, hogy az ugyanezen időben határozottan Gergely-napra szerzett fentebb említett másik két darab sem foglalkozik adományok kérésével, bár erre vonatkozó halvány nyomokat már sejthetünk.

Annyit megállapíthatunk, hogy az iskolai színjátszásban Sárospatakon, a pataki kollégium partikuláiban 1790 táján az iskolai színjátszásban új téma feldolgozása jelentkezik, a tanulók toborzásának témája. Mikor a hivatásos, világi színház a XVIII. század utolsó évtizedében véget vet a több mint kétszáz éven át virágzó iskoladramáknak, annak egy új hajtása kezd kibontakozni. Az iskolai év beosztásában régen, a protestáns tanévszerkezetben sokkal tovább, mint a katolikus iskolákban, jeles napként számító március 12-éhez kapcsolódó iskolai előadásokat rendeznek, melyekbe a második félévi iskolakezdekskor időszerű diáktoborzás motívumához egyre határozottabban társul a tanító számára történő adománygyűjtés. Az iskolai környezetben gyökeret vert szokás (az iskolamester írását iskolások játszották!) a népi színjátszás felé hajlik. Kikerül az iskola falain kívül. Mint ahogyan a karácsonyi ünnepkör egyházas, iskolás dramatikus megnyilatkozásaiból kialakul a házról-házra járó betlehemezés, háromkirályok-kori csillagjárás népszokása, a gergelyjárás is népszokássá terebélyesedve virágkorát éli egészen a XIX. század utolsó harmadáig.

Népszerűségének több hiteles írásos emléke maradt fenn.

A Gömör megyei Simonyi község református iskolamestere, Kecskeméti Sámuel 1816 és 1823 között tizennégszer tartott az *iskolában* Gergely-napi előadást. „Gyermekkori emlékei és régi jegyzetei alapján” összeállított tíz Gergely-napi darabját kéziratos gyűjteményéből (ma lappang!) lemásolta és közzétette Papp József.¹⁸ Kecskeméti gyermekéveit a sárospataki református kollégiumban töltötte. Itt 1800-ban lett tógátus. 1802-ben Zádorfalvára ment tanítónak. (Ugyanakkor hagyta el a kollégiumot, mint a *Tolvay-ék.* névadója, Tolvay István!) Első állomáshelye után a Gömör megyei Serkén, majd Simonyiban tanítóskodott. Hogy mikor írta le gyűjteménybe a tíz Gergely-napi játékot, nem állapítható meg. Csak az 1819-ben előadott 5. számú darab után találunk tájékoztató jellegű megjegyzést: „A’ régibb írásaimból le-írogattam 7° Julij 1823”. Nem tudjuk, „régibb írásai” tartalmazták-e mind a tíz darabot, és ha igen, milyen változtatásokat tett az eredetibb szövegen, hogy azt ő maga szerezte-e; ha meg nem, mi volt a forrása. Földesi a Kecskeméti másolta darabok keletkezését az 1790-es évekre teszi, sárospataki tanulóveire. Azokat a sárospataki kollégium termékeinek tartja. Bárki írta a gergelyjárásokat, azok a századforduló táján keletkeztek. A tíz közül a kézirat hét darabnál feltünteteti az előadás évét; 1816 volt az első, 1827 az utolsó. Négy alkalommal ugyanazt a darabot másodszer is eljátszották.

Kecskeméti gyűjteményének Gergely-napi darabjai iskolában előadott produkciók, iskolai Gergely-napi játékok, amilyenekre például az 1667-i eperjesi *Delineatio „Scholasticum Festum Gregorii”* kifejezése alapján gondolhatunk, amilyenek a *Szkárosi–Jordánházi–melodiárium* darabjai. A tíz darab sem tartalmilag, sem drámaszerkezetiileg nem készült egy kaptafára. Felépítésben és stílusban azért közel állnak egymáshoz, nem ritka a szövegszerű átvétel sem, főleg a nóták ismétlődnek.

A Kecskeméti általánosan *Gergelyi verseknek* nevezett darabok egy része sárospataki iskoladrámák hatása alatt készült. A tíz közül hatban szerepel például Morio. Mint az iskoladrámákban, ezekben a gergelyjárásokban is ő a hivatlan közbeszóló, állandóan ellentmondó okoskodó. Olykor észre sem veszik, de általában leintik, elkergetik, legorombítják. Ilyenkor mérsékelt szabadszájúsággal beszél, finomított tragársággal fejezi ki magát. Többször ő a nyelvi humor képviselője félig idegen, félig magyar beszédmódjával. Máskor logikai képtelenségeket mond, halandzsabeszédet.

Az egyik legérdekesebb, a gergelyjárások kevés jegyét tartalmazza a másolatban a 4. számú darab.¹⁹ Hiányzik az előadást jelölő évszám, ami jelentheti azt is, hogy nem játszották el. A szokványos gergelyjátékok Kengyelfutója nyitja és zárja

¹⁸ Másolata az OSZK Kézirattárában Fol. Hung. 1263. jelzet alatt található. A szövegek kiad. Eth. 1903. 346–357., Abauj-Torna Vármegyei Közoktatásügy, 1913. 15., 19., 21. és 1914. 3., 6., 8., 11., 14. sz. Papp József 29 lapnyi negyedret alakú kéziratról beszél, mely több kéz írása, túlnyomólag Kecskeméti Sámuelé. A színjátékokat mind ő másolta.

Mikor Papp József 44 lapnyi terjedelmű fóliáns alakú másolata a Kézirattárba került, azt összehasonlították az eredetivel, helyenként kiigazították a szöveget. Mind a 10 darabnál odaírták, hogy Kecskeméti gyűjteményében mely lapokon olvashatók a színjátékok. Az 5. darabot követőleg ceruzabejegyzéssel azt írták, hogy az eredeti kézirat 88–120. lapjain lakodalmi nóták, nótás köszöntők, névnapi versek szövege állt. A 6. játék után pedig ugyancsak ceruzával az alábbi bejegyzés olvasható: „133–143: Dávidnak Góliáttal való viaskodása

145–156: Józsefnek az ő Bátyjaitól való eladatásáról”. Valószínű, hogy mindkét cím mögött eddig ismeretlen drámát kell keresnünk.

Hogy a 10. Gergely-napi játék után mi állott az eredeti kéziratban (177–219. l.), nincs bejegyzve.

¹⁹ Kiad. Abauj-Torna Vármegyei Közoktatásügy, 1914. 6. sz.

a darabot, de a többi szereplő merőben eltérő személy: az évszakok, szelek (Boreas, Glacies), a mitológiából Jupiter és Mercurius, végül egy Múzsza (a neve Vad Musa).

A Kengyelfutó a bevezető részben a köszöntés után jelenti, hogy a múzsák téli szállásukat elhagyván, udvarlásukat tennék. A múzsák azért jelennek meg, mert a Tél elaludt, és ezalatt a Tavasz fogságba vetette Boreast és Glaciést. A Tél Jupiter haragjától tartva, miután Mercuriustól hiába kért segítséget, szolgáljával, a Dérhúzóval keresésükre észak felé indul. A Tavasz őket is törbe ejti. Csátára kelnek ugyan, de vereséget szenvednek. Még úrrá is tenné a Tél a Tavaszt, csak ne tegye csúffá, ne szolgáltatassa ki Jupiternek. Mercurius most sem segít, Jupiter 10–10 botütésre ítéli a társaságot, mert farsangban sárosak voltak az utak, a dámák nem szánkázhattak, ritkán volt bál, a cigányok majd éhen holtak. A múzsák énekekkel dicsérik az uralmat átvevő Tavaszt, aki kíváncsi még, „Mire ment a jó ízlésben” a Pinduson Apollótól verset tanuló legény-Músa. Ez azonban csak az „útfélen tanult,” és halandzsáló diákversbe kezd, mely Szatmári Paksi Sámuelnek az 1673-ban Sárospatakon írt *Pandorájából*²⁰ való átvétel, az ottani Vad Músa mondókájának 1135–1142, 1164–1166. sora. Ezután ismét a Kengyelfutóé a szó. Azt kéri, ha van iskolás fiuk, adják hozzájuk. Majd áldást kérve, búcsút vesz.

Az iskoladrámák hatását szövegszerűen is mutató játékban ezekből a zárószó-rokból áll a hívogatás, és nincs nyoma az adománygyűjtésnek. A bekérezkedésen és a bevonuláson túl a Gergely-nap emléke csak ilyen kis mértékben érezhető a darabban.

A Gergely-napi iskolai játékok jó példája Kecskemétinek az 1718-ban először, majd 1825-ben újra bemutatott darabja.²¹ A leghosszabb terjedelmű valamennyi között. Nincs felvonásokra, jelenetekre tagolva a négy részre osztható cselekmény, melynek színre vivői az iskola Rectora és portása (Custos néven), Bandi diák, két eddig iskolába nem került gyerek, az egyiknek az apja és a Gergely-napi játékok megszokott alakja, a nyitó és záró részt előadó Kengyelfutó. Az ő feladata a köszöntés („Áldás és Békesség ez érdemes Háznak”), az engedély kérése, hogy a múzsák (= diákok) bejöhessenek; jövetelük céljának ismertetése, hogy ti. a tanulók számát szeretnék szaporítani, és a bejövők felsorakoztatása, glédába állítása. A játék végén ő mondja a búcsúzó epilógust, ő kér bocsánatot, mond köszönetet.

Ez a darab iskolába nem járó, de oda nem is kívánczó gyerekek játszadózásával indul. Régi pajtásuk az iskolából távozik éppen, vállán fapuskával. Jól jönnek nekik a puska kutyákat kergetni és más csintevésre. Az övékénél sokkal jobb játék, időtöltés folyik az iskolában, meg tanulás, mondja nekik Bandi. Bandinak sikerül felkeltenie érdeklődésüket, rászánják magukat, hogy meglátogatják az iskolát.

„Az Oskolai Dolgok” címet viselő második részben a Rector óráján vagyunk. Leckét kérdez, jutalmakat oszt, aki nem tud jól felelni, büntetésképpen „megpisszegik”. Az egyik gyerekek kedve támad az iskolára. Hazaküldik tarisznyáért, meg hogy az apjával együtt jöjjön vissza.

Vissza is tér a fiú hamarosan. Az apja is vele van, de részeg, meg már nem is hall jól. A Rector be sem akarja engedni az amiatt is kötekedő apát, hogy a fia az iskolabajjárásra vetemedett, holott tanulás nélkül is derék gyerek, jól ért a jószágokhoz. Az igazi tudományt az iskolában lehet megszerezni, mondja a Rector és ábécés könyvért távozik. Mire visszaér, a diákokat dalolásban, az öreget

²⁰ L. RMDE XVIII/1. 31. sz.

²¹ Kiad. Abaúj-Torna Vármegyei Közoktatásügy, 1913. 21. sz.

táncolásban találja. Az utóbbit nyomban kituszkolja. Fia azonban ott marad, a gyerekek örömmel befogadják.

Ezután következik a gergelyjárásokban szokványos adománygyűjtés. Kiderül, hogy Palinak nincs téntája, pennája, papirosa. Az egyik diák kiáll középre, és azt kéri „jó uraméktól”, segítsenek 1–2 pénzzel. De kér szalonnát, tojást, sódart; „a Musák verbungja majd holnap megeszti”. Ezután, még a Kengyelfutó köszönetet mondó szavai előtt, nóta hangzik fel arról, hogy a tudomány megékesíti az életet.

Az iskolai élet bemutatása, ideértve a rektornak az apával lejátszódó jelenetét is, Kecskemétinek, a gyakorló iskolamesternek élményéből származhatik. A kezdő és befejező formula, a nóta lehet nem tőle eredő „rég emléke”. A játék eredetiségére mutathatnak az itt feltűnően gyakori rendezői utasítások, melyek a gyűjtemény más darabjainál nem fordulnak elő.

Kecskeméti másolatának egyéb darabjai között még több elmés, tartalmas, cselekményes játékot találunk. Két változatban is olvasható a „Pallas seregének postájától” bevezetett tréfás, vegyes összetételű szereplőgárdától előadott vigaság.²² Feltehetőleg olyan évből való, melyben március 12-e még a farsang idejére esett. A főbb szereplők katonai rangot viselnek, de „Apolló Ármádiájának a vitézei”.

Ez a Regiment, mellybe a böltsesség
Lakik és virágzik az igaz kegyesség.

A katonák ebbe a seregbe toboroznak tanulókat, mert

Aki soha nem járt még az Oskolába,
Az a tudatlanság szomorú álmába
Szendereg....

míg az iskolában paradicsom az élet.

Sajnálja is az „Oskolát elhagyott Gyermeke”, hogy a szántást, a jószágőrzést választotta a tanulás helyett.

Új tanuló nem jelentkezik, pedig háromszor is felcsendül a víg nóta. Egy táncmester is a színre lép, hogy a táncost irányítsa. Megjelenik ott a csipkét, gyolcsot, kanavászt áruló, szlovákul beszélő Sáfrányos, akinek szavait a katonák félreértik. Ott van a nyelvi komikumot szolgáltató, németes kiejtéssel a magyar nyelvet törő Német Katona. Egy Sidó meg azokat a tojásokat akarja megvásárolni olcsó áron, melyeket a gergelyjáróknak adnak az asszonyok. Mert a „Nyárs s kosár Hordozó” pársoros szerepében adományt is gyűjt, „szalonnát, húst s jó nagy kolbászokat”.

Mіндеzt kisiskolások adták elő, ahogyan a Kapitány mondja, mikor elnézést kér és köszönetet mond:

Láttják kigyelmetek, hogy gyenge seregünk,
Nagy rollét jádzeni tehát mi nem merünk.

A valóságban nem lehetett csekély feladat eljátszani a vígjátéki elemeket, helyzet-, sőt jellemkomikumot tartalmazó darabot.

²² Kiad. uo. 1914. 14. sz. (Vö. a Papp-féle másolat 6., 7. sz. darabjait!)

A tíz darab többségében katonák játsszák a szerepeket. De ez amolyan iskolások katonásdi játéka. Amint előbb láttuk, ezek a vitézek tanulókat jelentenek. Amikor katonákat toboroznak, a katonaélet szépségeit, örömeit felsorolják, dicsekednek a katonai pályán elért vagy elérhető sikerekkel, áttételesen mindezt a tanulói életpályára, az iskolai életre vonatkoztatják.

Nyíltan megmondják: „Nem Mars táborából, a Palláséból vagyunk.”²³

Mi nálunk a Legény nem úgy hadakozik,
Mint más Úrnál, karddal nem is vagdalkozik,
Hanem sétál, könyvet forgat s gondolkozik,
De ott is, ki tanul, jól avantzírozik.

Legyen a sereg vezére kapitány, generális, hadnagy vagy másvalaki, mind a tanulás, a tudás fontosságát hirdeti:

Semmit sem ér a pénz, semmit a gazdag kints,
Ha mind azok mellett egy tsepp Tudomány sints.

Kecskeméti másolatai közt van egyszerűbb szerkesztésű, csupán recitált strófából álló Gergely-napi verselmény is, mint például a „Versek az A, B, C-ről”.²⁴ A Beköszönő „Pallas tábora fullér”-jának bejelentése szerint az Ábécé verbuvál. Minden betűre négy soros strófa jut; a hívogatás, a tanulás fontossága, a katonadicsőség hirdetése mellett tréfás, halandzsaszerű mondókák. A T betű így verbuvál:

Tekintetes, Nemes tsupán tsak az lészen,
Tudomány tejéből aki bőv részt vészen,
Tehát kedves ötsém, tanulni légy készen,
Tudom, a Tudomány téged Nadgyá téssen.

Adománygyűjtés nincs.

Az iskolai gyakorlatban szokás volt az ábécé betűinek megverselése, főleg kisiskolások mondtak ilyen ritmusokat a vizsgákon. De a néphagyomány Gergely-napi szokásaiban is találkozunk az efféle versmondással.

Két alkalommal, 1822-ben és 1823-ban Kecskeméti leányokat is felléptet a tanulóknak (katonáknak) felcsapott személyek között.²⁵

A XVIII. század utolsó évtizedéből (Kecskeméti Sámuel esetében legkésőbb 1823-ból), az írásban fennmaradt Gergely-napi játékok iskolában előadott produkciók voltak, annak ellenére, hogy nagyrészt bennük is megtalálható a Gergely-napi köszöntés több formai és tartalmi jegye. A házaknál előadott, személyekre bontott, cselekményes gergelyjárás első hiteles, írásban fennmaradt emléke a fentebb kiadott szöveg.²⁶ Szabályos Beköszöntővel indul, melyben a Kengyelfutó mint a „házaló sereg” vezére köszönti a háziakat, bejelenti jövetelük célját, a toborzást („...ha lenne néktek is fiatalok // A’ kit mi közinkbe, tettzven, bé

²³ A 8. sz. darab. Kiad. uo. 1914. 3. sz.

²⁴ Az 5. sz. darab. Kiad. uo. 1913. 19. sz.

²⁵ A 8., 9. sz. darabok. Kiad. uo. 1914. 3., 11. sz.

²⁶ A mikrofilm nem ad semmiféle tájékoztatást a kézirat eredetéről. Keletkezése idejére a 48. strófából következtethetünk. E szerint a fiú 1820-ban születhetett, a toborzás 5-6 évvel később mehetett végbe.

adnátok.”). Szerkezetileg és tartalmilag is zavaró, hogy a „kised tsoport”-ban ott van Márs. A gergelyjárásokban nagyon sokszor találunk katonaszereplőket, de azok katonásdit játszó diákok. Márs azonban félreérthetetlenül csak katonát verbuvál. Életében sem tanult, az ábécé betűit sem ismeri; mundért ad és lénungot ígér annak, aki a tenyerébe csap. Nem érzi Morió szavaiban a gúnyt, csak akkor érti meg, hogy rossz helyen jár, amikor a juhász „baltázással” fenyegeti. Távozásával válik a játék gergelyjárássá: hívogatóvá és adománygyűjtéssé. A szereplők közt van egy Óreg, aki otthagya az iskolát és katona lett. Megbánta esztelen lépését, de már késő. Tíz deák beszél a „kis ötskösnek” a tanulás szükségéről, hasznáról, az iskolai életről, hogy kedvet keltsen az iskolára. Mielőtt a műzsák elvonulnának az új diákkal, az Erszényes, a Tyukmony szedő Comissarius, a Szalonás, a Dobos adományt kér. Kapnak is, minthogy mindegyikük köszönő strófát mond. A Múza (= vezérlő deák) mond köszönetet a meghallgatásért, mivel hogy

Kedves jó barátim, már mi tovább megyünk,
Hogy másutt is ilyen tiszteletet tégyünk.

Maradjon ez házzal 's ennek lakosival
Őrzőül az Isten ő Szent Angyalival!